

ASPECTE PRIVIND DINAMICA INTELLECTUALITĂȚII JURIDICE DIN TRANSILVANIA ÎN PERIOADA DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR

IOAN CHIOREAN

În preajma revoluției de la 1848 cea mai spectaculoasă creștere numerică în cadrul intelectualității au înregistrat-o avocații. Pentru a obține o diplomă de avocat nu mai era necesară plecarea la studii în străinătate, căci Tabla Regească din Târgu Mureș (sau Curtea de Apel a Transilvaniei) putea acorda această diplomă oricărui absolvent al cursurilor juridice (ce puteau fi urmate la liceul piarist din Cluj, la Academiiile de drept din Sibiu, Oradea și Timișoara, la liceul din Blaj, chiar și celor care au frecventat cursurile superioare ale Colegiului reformat din Târgul Mureș), dar numai după ce efectuau practica de avocat (cancelist) la suprema instanță juridică a principatului¹. În deceniile patru și cinci ale veacului trecut sporește considerabil și numărul tinerilor români care îmbrățișează cariera de avocat, iar în primăvara anului 1848 canceliștii de la Tabla Regească din Târgu Mureș vor constitui nucleul organizatoric al principalelor evenimente revoluționare din Transilvania.

Avocații, medicii, chirurgii și farmaciștii făceau parte din categoria „onoratiore”, adică cetățeni mai respectați în societatea transilvăneană². Prin activitățile și idealurile social-politice ei vor fi profund atașați burgheziei, întărind astfel opoziția față de rânduielele feudale și atotputernicia mării nobilimi. Potrivit datelor statistice extrase din izvoarele vre-

mii (Söllner și Kővári), istoricul Victor Chereșteșiu semnalează existența în preajma revoluției de la 1848 a 5.291 de preoți (ortodocși, greco-catolici, romano-catolici, calvini și luterani) circa 2.400 de funcționari de stat, ai comitatelor și orașelor, 600—700 avocați, aproximativ 200 de medici și chirurghi, aproape 200 de profesori și peste o mie de învățători³. Deși anumite grupuri de intelectuali au fost omise, ce ne spun aceste cifre? În primul rând perpetuarea unei puternice intelectualități eclesiastice, deopotrivă la români (1.505 preoți greco-catolici și 1.048 ortodocși), maghiari, secui și sași, deși procentajul tinerilor care optau spre studiile teologice e în scădere față de perioadele precedente. În al doilea rând semnalăm numărul extrem de redus al dascălilor într-un moment când — potrivit unei statistici oficiale a școlilor din Transilvania pe anul 1841, publicată de *Erdélyi Híradó* în 1843 — populația școlară a principatului se ridica la 60.000 de băieți și fete, care frecventau 962 de școli maghiare, 353 germane, 298 românești și 13 mixte⁴. Aceste cifre pot fi interpretate în fel și chip. Să conchidem însă că, pe lângă lipsa învățătorilor calificați în numeroase școli, se menținea și statusul dublu al unor intelectuali (preot-învățător), iar alte lăcașuri de învățământ înființate cu mari eforturi în epoca luminilor și-au încetat, din diverse motive, fie și temporar activitatea.

¹ Grigore Ploșteanu, *Canceliști români timpurii în revoluția de la 1848*, în vol. „Studii și cercetări de științe sociale”, Edit. Acad., București, 1977, p. 29.

² Victor Chereșteșiu, *Adunarea Națională de la Blaj*, București, 1966, p. 64.

³ *Ibidem*.

⁴ G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 22—23.

După revoluția de la 1848, schimbările petrecute în viața social-economică a principatului și larga receptivitate față de mișcările de idei din Europa, cu raportarea cuvenită la condițiile istorice ale societății transilvane, determină în chip firesc mutații și în structura intelectualității. În toate școlile din mediul urban învățământul a fost adaptat — prin condiția majorității profesorilor și învățătorilor — nevoilor reale ale societății transilvane. Apar noi instituții de învățământ secundar și mediu, iar în 1872 își deschide porțile Universitatea din Cluj, cu un număr de patru facultăți. Întrucât învățământul superior avea un caracter mult limitat, numeroși tineri vor fi nevoiți — pentru a continua studiile superioare — să frecventeze universități străine, o practică înrădăcinată de secole în viața culturală de dincoace de Carpați. Pentru cei care doreau să îmbrățișeze o carieră juridică funcționau pe teritoriul Transilvaniei 3 Academii de drept (Oradea, Sibiu și Sigheul Marmăției), iar din 1872 Academia de drept din Cluj se va contopi cu Facultatea de drept și științe de stat a Universității întemeiate în același an, facultate frecventată și de numeroși tineri români.

Ca de obicei, începuturile unei vieți universitare moderne au presupus înfruntarea multor lipsuri și greutăți. Corpul didactic era format, în primul an de activitate al universității clujene, din 40 de profesori și 16 conferențieri, lectori și asistenți, iar la cursurile celor patru facultăți se înscriuseră un număr de 269 studenți (173 la drept, 27 la medicină, 16 la farmacie, 21 la filosofie și litere și 32 la matematică și științele naturii)⁵. Cu excepția facultății de drept, cel mai important handicap pe care l-a suportat tânără Universitate în primii săi ani de existență a fost în domeniul asigurării tuturor disciplinelor cu cadre de specialitate. Cu timpul au fost acoperite și aceste nevoi, iar numărul celor care frecventau cursurile Universității clujene a crescut an de an, ajungând spre sfârșitul veacului trecut să se dubleze. În 1910 erau înscriși

2.110 studenți, din care 208 români⁶. Întrucât nevoile societății în domeniul juridic erau destul de mari, unii tineri ardeleni preferă pilda înaintașilor și frecventează în continuare facultățile de drept din Viena și Budapesta, oricum mult mai bine cotate sub raportul instrucției și educației față de cea din Cluj.

Ajungând cu evocarea noastră într-un moment când exigențele privind cadrul formativ al unor profesii intelectuale, inclusiv în domeniul juridic, cereau noi performanțe de specialitate, era și firesc să întâlnim cazuri de studenți mai puțin mulțumiți, ori satisfăcuți, de anumiți profesori chiar din capitala Ungariei, depășiți de imperativele vremii, de nevoile culturale moderne ale societății capitaliste, care căutau prin orice mijloace să fie pe placul guvernului. Din acest punct de vedere, și mai ales în comparație cu mediul universitar din Viena, sunt extrem de concludente mărturiile scriitorului Ioan Slavici. Originar din Șiria, tânărul Slavici se va înscrie în toamna anului 1868 la facultatea de drept a Universității din Pesta, cu speranța de a deveni avocat sau om politic. Dar aici, după cum va scrie mai târziu în *Amintiri*, „între profesorii mei nu era nici unul ale cărui lecțiuni puteam să le ascult cu plăcere. Unul singur, un evreu de altminteri simpatic, vorbea bine-n limba maghiară; ceilalți Hoffman, Kautz, Wentzel, își țineau lecțiunile într-o limbă-n toate privințele pocită, încât îmi era oarecum rușine să-i ascult. După felul meu de a vedea ei trebuiau să se ducă la vreo universitate germană și mi se păreau vrednici de milă aceia dintre colegii mei maghiari care se simțeau măguliți că nemții sunt nevoiți a-și ținea lecțiunile-n limba maghiară (...). Urmarea firească era că studenții nu se interesau de loc de cele ce se petrec la universitate și-și petreceau viața prin berării și prin cafenele, cu joc de cărți ori cu discuțiuni politice”⁷. Cei trei profesori nemaghiari menționați de Slavici au predat în anul universitar 1868/1869 următoarele cursuri: Hoffmann Pál — drept roman, Kautz Gyula — economie națională, drept feu-

⁵ *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928*, vol. II, București, 1929, p. 948.

⁷ Ioan Slavici, *Amintiri*, Edit. pt. literatură, București, 1967, p. 224.

dal, Wentzel Gustav — drept civil, istoria dreptului⁸. Neîncântat, deci, de mediul studentesc din Pesta, din toamna anului 1869 își continuă studiile juridice la Viena, „unde sunt teatre, muzee, galerii și săli de concert, profesori ademenitori și prieteni cu care nu te mai saturi a sta de vorbă“⁹. Dintre profesorii vienezi cel mai mult l-au impresionat Schäffle (partizan al teoriei organiciste în sociologie), Lorenz Stein (sociolog, jurist și economist) și Rudolf Ihering (reprezentant de seamă al școlii juridice istorice). „Chiar din primele lor lecțiuni — preciza Slavici, referindu-se la cursurile lui Stein și Ihering — s-au făcut stăpâni pe mine. Știam acum ce va să zică profesor universitar și aș fi fost în stare să rabd de foame și la frig ca să-i pot asculta vorbind de pe catedră“¹⁰. Într-adevăr, profesorii universitari vienezi au avut un rol decisiv în formarea concepției juridice, istorice, sociologice și economice a lui Ioan Slavici. Au existat însă și excepții în profesionalizarea studenților români, care individualizează pozitiv posibilitățile de documentare și specializare din Budapesta în raport cu cele din Viena. Astfel, Valeriu Braniște ne amintește de „un student din Moldova, Ilie Gherghel, care venise din Viena, unde era înscris la universitate, să studieze aici (la Budapesta) codicele cuman, având el convingerea că cumani cronicarilor unguri erau români“¹¹.

Din studiul comparativ al informațiilor și datelor statistice rezultă clar că în perioada dualismului austro-ungar după teologi, pe locul doi în preferința studiilor universitare, se aflau juriștii. În secolul al XIX-lea, prin tradiții de familie, înregistrăm adevărate „dinastii“ de avocați și oameni politici. Iată un asemenea exemplu: familia de nobili români Mocioni. Cel dintâi dintre membrii acestei familii, Ioan Mocioni de Foeni, după studiile secundare și filosofice din Pojon

(Bratislava) și cele juridice în Pesta, obține diploma de avocat la 23 septembrie 1803. Petru Mocioni de Foeni preferă studiile secundare la vechiul colegiu reformat din Sárospatak, dar pe cele juridice le face la Universitatea din Pesta, unde obține diploma de avocat la 22 iunie 1830. Andrei Mocioni își încheie studiile juridice la Pesta în 1832, iar Antoniu Mocioni în 1841. Tradiția familiei este continuată în a doua jumătate a veacului trecut de Gheorghe, apoi de Alexandru, și încheiată până la 1918 de tânărul Ionel Mocioni¹².

Dat fiind faptul că în perioada dualismului austro-ungar se înregistrează o mai substanțială direcționare a învățământului superior potrivit cu scopurile statului laic, dezvoltându-se ideea cetățeanului util și creator, capabil să fie antrenat în producția de bunuri materiale și spirituale, și receptiv în mai mare măsură la noua literatură de stat, la instrucțiunile juridice, economice etc., tot mai mulți sunt și tinerii români din Transilvania interesați să îmbrățișeze profesii juridice, didactice, medicale, ingineresti, comerciale și artistice. În acest sens, deosebit de grăitoare este statistica întocmită în 1897 din inițiativa societății studenților români „Petru Maior“ din Budapesta. Potrivit datelor cuprinse în ea, în anul universitar 1897/1898 consemnăm un număr total de 435 studenți români, din care 380 în Ungaria, 42 în centre universitare din Cisleithania (Viena, Graz, Praga, Cernăuți, Leoben) și 13 la universități din Germania. La Universitatea din Budapesta, în cadrul facultății de drept au fost înscriși 116 studenți români, la filosofie 16, la teologie 15, iar la facultatea de medicină-farmacie 26. La Politehnică sunt înregistrați 9, la Academia de arte frumoase 2, la cea comercială 3, minieră și silvicultură de la Selmechánya (Schemnitz) 11, iar la Academia de agricultură numai 3 studenți români. Universitatea din Cluj era frecventată în același an universitar de 63 tineri români înscriși la facultatea de drept 6 la filosofie și 25 la medicină-farmacie. Alți studenți români sunt consemnați la

⁸ *A magyar királyi tudomán-egyetem személyzete 1868/1869*, Buda, 1869, p. 45.

⁹ Ioan Slavici, *op. cit.*, p. 237.

¹⁰ Biblioteca Academiei Române, Ms. 5992, p. 6.

¹¹ Dr. Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*, Edit. Minerva, București, 1972, p. 124—125.

¹² Dr. Teodor Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, București, 1939, p. 26, 29, 31, 101, 105, 111, 385.

aceeași dată frecventând cursurile Academțiilor de drept de la Oradea (51), Sighet (16), Debreczen (11), Bratislava (4) și Presov (3) ¹³.

Fără a mai recurge și la alte statistici oficiale, reiese cu pregnanță, în timp, orientarea relativ constantă a tineretului studios român transilvănean spre academiile de drept din zonă și îndeosebi spre facultatea de drept din capitala Ungariei. Evident, acest aflux are deopotrivă și motivații și explicații, cea dintâi fiind determinată de faptul că populația românească din Transilvania — deși majoritară — era lipsită de învățământ superior în limba națională. Pe de altă parte, distanța redusă în timp și spațiu, cheltuielile de studii mai moderate, facilitatea urmării cursurilor în limba oficială, prestigiul corpului profesional pentru anumite discipline, un stimulent și o emulație academică în cazul susținerii tezei de doctorat ori a prelungirii carierei postuniversitare au contribuit la motivarea majorității opțiunilor studenților români din Transilvania pentru Universitatea din Budapesta ¹⁴.

Privită în ansamblu, intelectualitatea transilvăneană — care, în anul 1870, forma 1,19 % din populația Transilvaniei istorice, iar în 1910 avea o pondere de

1,22% ¹⁵ — apare ca o categorie socială în dezvoltare, mai ales dacă o raportăm la uriașul salt demografic al acestei provincii. În anul 1856, de pildă, în Transilvania au fost înregistrați 16 327 de intelectuali, în 1870 sunt consemnați 24.907 (o creștere de peste 50%), iar în 1910 numărul lor atinge cifra de 32.783 ¹⁶. În componența lor vor intra, pe lângă grupurile tradiționale de intelectuali (preoții, învățătorii și profesorii, personalul juridic și sanitar angajat de instituțiile de stat, funcționarii administrației de stat și economici de pe domeniile agrare) și noile categorii apărute, învățătorii și profesorii școlilor de stat și comunale, avocații și medicii liber profesioniști, inginerii din întreprinderile industriale, de transporturi, telecomunicații etc., apoi gazetarii și artiștii.

Intelectualitatea transilvăneană era eterogenă nu numai din punct de vedere profesional, ci și sub aspect etnic. Structurată pe naționalități, dinamica anului 1910 reflectă, în timp, dimensiunea politicii de maghiarizare a guvernelor ungare, populația română fiind cea mai defavorizată în ocuparea unor funcții intelectuale. Pentru o mai bună edificare, redăm mai jos componența etnică a intelectualității transilvănene după domeniile de activitate ¹⁷.

Domeniul de activitate	Români	Maghiari	Germani
	în %	în %	în %
Legislație	11,7	33,0	66,0
Administrație locală	5,3	74,9	13,1
Justiție	3,3	75,2	7,3
Serviciul ecleziastic	2,0	34,5	10,6
Învățământ	21,7	51,2	14,1
Sănătate publică	54,1	74,0	24,0
Instituții științifice	16,9	74,2	22,1
Literatură, artă, știință	11,7	70,5	21,0
Liber profesioniști	—	65,1	20,5

¹³ Biblioteca Centrală Universitară Cluj-Napoca, Fond Arhiva Societății „Petru Maior”, Actele Societății „Petru Maior”, 1898/1899 — 1899/1900, f. 6—24; E. Glodariu, *Inițierea, organizarea și activitatea culturală desfășurată de societatea „Petru Maior” a studenților români din Budapesta, în ActaMN*, XIII, 1976, p. 508; Stelian Mândruț, *Studenți români din Transilvania la universități din Austro-Ungaria și Germania în anul 1897—1898*, în vol. *Cultura și societate în epoca modernă*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1990, p. 257—258.

¹⁴ Stelian Mândruț, *art. cit.*, p. 254—255.

¹⁵ *Izvoare de demografie istorică*, II, București, 1987, p. 188—189; *A magyar korona országában az 1870 év elején végrehajtott Népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt*, Pesta, 1871, p. 338—341; *Magyar Statisztikai Közlemények*, Seria Nouă, vol. 56, Budapesta, 1915, p. 625—641, 675—711. (În continuare — *MStK*).

¹⁶ *Ibidem*. Din statistica anului 1856 lipsește numărul învățătorilor, pe care noi l-am estimat la circa 1.300.

¹⁷ *MStK*, Seria Nouă, vol. 56, p. 675—711.

Dacă extindem aria informațională la toate regiunile cu populație românească din Ungaria, atunci trebuie să menționăm faptul că un număr însemnat de intelectuali români sunt înregistrați și în Banat, Crișana și Maramureș, ba chiar și în alte părți ale Transleithaniei, îndeosebi la Budapesta. În atari împrejurări, numărul total al intelectualilor români crește considerabil, atingând următoarele valori cifrice în 1910 : legislație — 2 ; administrație publică — 1.394 ; justiție — 1.270 ; serviciul ecleziastic — 3.979 ; învățământ — 3.510 ; sănătate publică — 1.268 ; instituții științifice — 38 ; literatură, artă, știință — 45 ; liber profesioniști — 72 ¹⁸. Însumând aceste cifre, rezultă un total general de 11 578 de intelectuali români.

Ce constatăm din datele prezentate până acum ? Pe la 1910 exista deci în Transilvania și o intelectualitate română cu o puternică dinamică profesională : 65,70% îmbrățișând cariere laice și doar 34,3 % activând în sferile bisericii. Întrucât juristii se plasau în ierarhia superioară a intelectualității românești, acest fenomen a avut consecințe importante în formarea unei mentalități sociale moderne intelectuale, adecvată scopurilor politice ale mișcării naționale. Nu întâmplător, deci, după cum rezultă dintr-un document al Parti-

dului Național Român din Transilvania și Ungaria, din cei 103 delegați ardeleni la Conferința națională de la Sibiu, din 12—14 mai 1881, 41 erau avocați, notari și asesori. Ceilalți delegați aveau următoarea proveniență socială : 37 erau reprezentanți ai clerului inferior și superior, 5 profesori și 20 proprietari agricoli ¹⁹. Așadar, intelectualitatea laică avea o majoritate covârșitoare în organele centrale și locale P.N.R., iar în rândul ei juriștii tronau.

Dinamica evoluției intelectualității juridice din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar ne dezvăluie, însă deopotrivă, nu numai creșterile numerice, ci și stratificarea socio-demografică și profesională a intelectualității juridice. Astfel, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea statisticile oficiale înregistrau deja o schemă cuprinzând opt categorii de intelectuali juridici ²⁰, după cum urmează :

Din datele de mai sus desprindem o dinamică ascendentă — pe parcursul unui deceniu — în toate straturile intelectua-criterii etnice. Iată, de pildă, cum ni se înfățișează tabloul anului 1900 în ceea ce privește distribuția pe naționalități ²¹ : lității juridice. Recensămintele respective ne permit însă și o analiză numerică după

Nr. crt.	Categorii de intelectuali juridici	După recensământul din :	
		1890	1900
1.	Judecători	280	367
2.	Procurori	27	39
3.	Funcționari de la judecătorii și procuraturi	630	754
4.	Practicanți și diurniști	231	328
5.	Avocați	309	354
6.	Ajutori de avocați	5	8
7.	Notari publici	40	45
8.	Scribii de la notariate și birouri	230	361
Total :		1.752	2.256

¹⁸ *Ibidem*, p. 646—649.

¹⁹ Arhivele Statului Cluj-Napoca, Fond P.N.R., Dosar 1/1881, act 131.

²⁰ *MST. K.*, Serie Nouă, vol. 16, Budapesta, 1906, p. 136—263.

²¹ *Ibidem*.

Nr. crt.	Categoriile de intelectuali juridici	TOTAL 1900	Naționalitatea					
			Români	%	Maghiari	%	Germani	%
1. Judecători		687	25	6,8	223	88,0	19	0,1
2. Procurori		39	—	—	39	100,0	—	—
3. Funcționarii de la judecătoria și procuratură		754	64	8,4	638	84,6	47	6,2
4. Practicanți și diurniști		328	—	—	—	—	—	—
5. Avocați		354	96	27,1	207	58,4	51	14,4
6. Ajutorii de avocați		8	—	—	—	—	—	—
7. Notari publici		45	—	—	—	—	—	—
8. Scribii de a notarlate și birourii		861	—	—	—	—	—	—

Ce exprimă în fond aceste valori cifrice și procentuale? Mai întâi și mai presus de toate consecințele pe termen lung a politicii dualiste aproape. Încă din 1875, când liderul partidului liberal, Tisza Kálmán, ajunge prim-ministru pe o perioadă de 15 ani, dualismul se consolidează, dar și oprinderea națiunilor nemaghiare se accentuează în cel mai înalt grad. Deși numericeste, românii erau cea de a doua entitate națională în Ungaria, numai Transilvaniei dualismul i-a răpit autonomia. În Croația, Slavonia, compromisul ungaro-croat din 1868 exclude amestecul autorităților guvernamentale în chestiunile administrative și legislative ale acestei provincii, socotită „un teritoriu deosebit”, iar croații „o națiune deosebită”. Dacă și până în 1875 condiția angajării unui funcționar de stat în Ungaria era pentru cetățenii nemaghiari „asimilarea politică”, adică însușirea ideii statului maghiar unitar, după această dată criteriile

rilor printre funcționarii de stat era de 87,6%, printre judecători și procurori de 90,5% în administrațiile comitatense de 90%, în serviciile orașenești de 79,7%²². Și acest fenomen se înregistrează când, după statisticile oficiale, din cele 63 de comitate ale Ungariei doar 28 aveau o populație în care maghiarii erau în majoritate²³. În 1900 situația era la fel de anacronică: din cei 367 de judecători recenzați în Transilvania 323 (88%) erau maghiari, 19 (5,1%) germani și doar 25 (6,8%) erau de naționalitate română. La aceeași dată toți cei 39 de procurori erau numai maghiari.

Ultima statistică oficială, cea din 1910, reflectă și ea dinamica ascendentă a intelectualității juridice. Dar pentru a putea fi așezată la locul cuvenit în ierarhiile societății intelectuale, deopotrivă sub aspect numeric și etnic, vom include în tabelul următor întreaga distribuție pe structuri profesionale a intelectualității transilvănene²⁴.

Nr. crt.	Categoriile de intelectuali	Total	Naționalitatea 1910						
			%	Români	%	Magh.	%	Germ.	%
1. Funcționarii de stat		4479	15	523	17,1	2737	69,5	502	13,4
2. Intelectualitatea juridică		2832	7,1	121	15,9	569	74,9	70	9,2
3. Intelectualitatea didactică		8340	28	1744	38,0	2389	49,0	728	15,0
4. Intelectualitatea ecleziastică		4201	14	1848	55,0	880	26,2	398	11,8
5. Intelectualitatea medicală		3001	10	64	7,99	620	64,9	217	27,1
6. Intelectualitatea tehnică și econom.		5766	19	749	—	—	—	—	—
7. Intelectualitatea cultural-artistică		831	2,7	10	5,2	148	75,1	37	18,9
8. Alte categorii (militarii etc.)		941	3,0	—	—	—	—	—	—

Total: 30.391

selecției impuse de autoritățile guvernamentale aproape că excludeau naționalitățile de la viața politică. În 1890, de pildă, după 15 ani de activitate a cabinetului Tisza, proporția numerică a maghia-

²² Magyarország története 1848—1890, vol. II, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, p. 253—256.

²³ Eugen Brode, Cestiunea română în Transilvania și Ungaria, București, 1895, p. 82.

²⁴ MSt. K, Serie Nouă, vol. 56, p. 626—641.

Așadar, dacă în preajma revoluției de la 1848 existau în Transilvania — potrivit informațiilor furnizate de L. Kövári — circa 600—700 de intelectuali juriști, numărul acestora a atins în 1910 cifra de 2.832, din care doar în justiție erau angajați 1.638 (394 de judecători, 39 procurori, 41 notari publici, 22 practicanți de notari publici, 691 avocați și 751 practicanți de avocați)²⁵. Diferența de aproximativ 1.200 de persoane, de la 1.638 la 2.832 era reprezentată de acei juriști care activau în calitate de *avocat sau juristconsult* în întreprinderile industriale, instituțiile financiare, culturale, în administrațiile comitatelor, municipiilor și orașelor etc.

În anii primului război mondial, mai exact în 1916, Buday Dezső stabilește într-un studiu de specialitate o tipologie extrem de interesantă pentru grupul *avocaților*, distinct oricum în cadrul intelectualității juridice. Având ca temeluri de analiză mediul social de proveniență și activitățile profesionale ale avocaților, el îi împarte în cinci categorii: 1) *avocatul „star“*; 2) *juristconsultul angajat* la întreprinderile economice; 3) *avocatul de „cafenea“*; 4) *avocatul de provincie*; 5) *aspirantul la avocatură*. Concluzia sa, bazată pe realitățile epocii, rostuieste și rolul și locul avocatului în societate, acesta fiind „personajul cel mai influent al vieții publice“ și provenea, în general, „din familii cu avere“²⁶. Și într-adevăr, indiferent de etnia lor, avocații din Transilvania s-au situat în această perioadă în prim-planul vieții publice, ei fiind deseori aleși ca deputați în parlamentul Ungariei, în conducerea partidelor politice a societăților culturale, dar mai ales în administrațiile comitatense, municipale și orășenești. Nu puțini dintre ei au fost întemeietori și președinți de bănci.

Chiar dacă în statisticile oficiale lipsesc mențiunile cu privire la juriștii universitari, acestui grup îi acordăm rolul primordial în structura intelectualității juridice, căci de el depindea cadrul formativ al acestei categorii de intelectuali. Ba mai mult, grefându-și o bună parte din acti-

vitatea profesională pe însăși traiectoria sistemului politic și juridic al statului dualist, ei erau cei care formau elita juridică a țării și zămisleau deseori proiecte de legi ori ordonanțe guvernamentale.

Așa după cum reiese din ultimul tabel statistic, numeric, în 1910, primul loc era ocupat, firește, de intelectualitatea didactică, care însuma 8.340 de învățători și profesori. Locul al doilea îl deținea acum intelectualitatea tehnică și economică cu 5.766 de persoane. Urmau apoi cei 4.479 de funcționari de stat și din administrațiile comitatense, orășenești, cercuiale și comunale. Intelectualitatea ecleziastică care în preajma revoluției de la 1848 însuma 5.291 de preoți (aparținând tuturor confesiunilor și treptelor ierarhice) și avea ponderea numerică cea mai mare în rândurile acestei categorii sociale, în 1910 se afla abia în poziția a patra, iar numerele a scăzut considerabil, fiind înregistrați doar 4.201 preoți. Pe locul cincea cu o dinamică mereu ascendentă, se situează intelectualitatea medicală. E adevărat însă că în cifra de 3001 persoane sunt cuprinși deopotrivă medicii, farmacistii, medicii veterinari, personalul medical cu studii medii, inclusiv moașele. Poziția a șasea e ocupată de intelectualitatea împidică, și ea cu o dinamică activă de la o etapă la alta, dar mult mai elevată sub raportul pregătirii profesionale și al participării la viața publică a societății transilvănene, fapt ce o situează în avangarda mișcărilor de idei și a acțiunilor sociale politice. Celelalte două grupuri de intelectuali, militari și intelectualitatea cultural-artistică reflectă și ele dinamismul societății în ansamblu ei.

Sub aspect etnic, vrând-nevrând toate statisticile vremii ne dezvăluie inegalitatea și modul de participare în structura juridică a populației majoritare române, fapt cu repercursiuni negative chiar în chestiunile vitale. Căci ritmurile inegale de dezvoltare economică a diverselor regiuni ale Ungariei, unele „stimulate“ de legislația dualistă când priveau interesele națiunii dominante au creat și adâncit de-a lungul anilor diferențierile și între diversesele comunități etnice. Astfel, nu e de fapt o întâmplare că și în preajma primei mari conflagrații mondiale circa 87,4% dintre români și 89% dintre ucrainenii din Un-

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Buday Dezső, *Magyarország honoratiorosztályai* în „Budapesti Szemle“, 165/1916, nr. 470, p. 236.

garia își asigurau existența din agricultură, în timp ce numărul muncitorilor, comercianților, intelectualilor și a altor categorii sociale de aceleași apartenențe naționale era extrem de scăzut. În privința drepturilor politice ale naționalităților, acestea erau de asemenea reduse atât în cadrul votului cenzitar cât și în posibilitățile de participare în sistemul administrației cezaro-crăiești. Astfel, în timp ce pe întreaga Ungarie proporția electorilor față de locuitori era de 5,40%, în Transilvania se ridică doar la 3,30% (reprezentanți de moșieri, burghezie, avocați, cler, țărani înstăriți). În 1910 parlamentul din Budapesta avea următoarea compoziție națională : 393 deputați maghiari, 13 ger-

mani, 5 români, 2 slovaci și nici un sârb sau ucrainean²⁷. Dacă adăugăm și faptul că, în toate ciclurile parlamentare, de la negocierea dualismului și până la primul război mondial majoritatea senatorilor și deputaților o formau reprezentanții moșierimii, atunci compoziția socială și națională a parlamentului maghiar nu putea admite nici un rabat de la ideologia și prerogativele pe care le-au revendicat în numele națiunii politice dominante.

²⁷ M. Constantinescu, L. Bányai, V. Curticăpeanu, C. Göllner, C. Nuțu, *Cu privire la problema națională în Austro-Ungaria, în Destrămarea monarhiei austro-ungare. 1900—1918*, Edit. Academiei, București, 1964, p. 103.

ASPECTS CONCERNANT LA DYNAMIQUE DE L'INTELLECTUALITÉ JURIDIQUE DE TRANSYLVANIE DANS LA PERIODE DU DUALISME AUSTRO-HONGROIS.

— Résumé —

De l'étude comparative des informations et des données statistiques il résulte clairement que dans la période du dualisme austro-hongrois après les théologiens, sur la deuxième place dans la préférence des études universitaires, se trouvaient les juristes. Pour ceux qui désiraient embrasser une carrière juridique trois académies de droit (Oradea, Sibiu, Sighetu-Marmației) fonctionnaient sur le territoire de Transylvanie et depuis 1872 l'Académie de droit de Cluj allait fusionner avec la faculté de droit et de sciences d'Etat de l'Université fondée la même année, faculté fréquentée aussi par de nombreux jeunes roumains.

D'autres nombreux jeunes roumains, hongrois et allemands de Transylvanie ont fréquenté les facultés de sciences juridiques de Vienne et de Budapest.

Donc, si à l'approche de la révolution de 1848 existaient en Transylvanie — conformé-

ment aux informations fournis par L. Kövari — environ 600—700 intellectuels juristes, leur nombre avait atteint en 1910 le chiffre de 2.832, dont seulement en justice étaient engagés 1638 (394 juges, 39 procureurs, 41 notaires publics, 22 praticiens de notaires publics, 691 avocats et 751 praticiens d'avocats). La différence d'environ 1200 personnes, de 1638 à 2832, était représentée par les juristes qui activaient en qualité d'avocat ou jurisconsulte dans les entreprises industrielles, institutions financières, culturelles, dans les administrations des comitats, des municipes et de villes, etc.

Sous l'aspect ethnique, bon gré, mal gré, toutes les statistiques du temps nous dévoilent l'inégalité et le mode de participation dans la structure juridique de la population majoritaire roumaine, fait qui aura des répercussions négatives même dans les question vitales.